

si ille, qui nullum placitum pro mercede susceperat, rem esse mortuam probaverit, nec ille mercedem recipiat, nec ab illo aliquid requiratur: ea tamen ratione, ut præbeat sacramentum ille, qui commendata susceperat, quod non per suam culpam, neque per negligentiam animal morte consumptum sit, et nihil cogatur exsolvere. Similis et de commodatis forma servetur.

II. — Antiqua.

De animalibus in angariam præstitis.

Si quis alicui iumentum, aut caballum, vel aliud animal præstitit, et per aliquam infirmitatem apud eum, qui accepit, moriatur, sacramentum præbere debet, quod non per suam culpam, neque per negligentiam morte consumptum sit, et nihil cogatur exsolvere. Si autem nimium sedendo, vel fascis caricando, aut quocumque onere vel percussione mortuum fuerit, eiusdem meriti animal domino sine aliqua excusatione restituit. Si vero præstitum animal alicui aliquid debilitatis intulerit vel damni; ille componat, qui eum apud se susceptum habuisse dinoscitur.

III. — Antiqua.

De rebus præstitis, incendio, vel furto exterminatis.

Si alicui aurum, argentum, aut ornamenta, vel species fuerint commendata, sive custodiendæ traditæ, aut fortè vendendæ; id si perierit, vel in domo ipsius, qui accepit, cum rebus eius fuerit incendio concrematum, una cum testibus veniat, et brevem det ille, qui commendata susceperat, et præbeat sacramentum, quod nihil exinde suis profuisset compendiis, et nihil cogatur exolvere, excepto auro et argento, quod ardere non potuit. Et si quis, dum domum flamma consumit, se quasi auxilium præbiturus ingesserit, et aliquid forte rapuerit, dominus domus diligenter inquirat; et si eum invenire potuerit, ille, qui rapuit, in quadruplum rapta restituat. Et si de commendatis rebus apud susceptorem aliquid forte repererit, domino restituere non moretur. Si vero quæ commendata fuerant, furto probantur ablata ei qui commendata susceperat, spaium tribuatur, ut ordo docet, donec furem sua investigatione perquirat. Et si eum invenerit, commendatori res suas proprias tantummodo reformare cogatur. Compositio vero furti ad eum, qui habuit commendata, pertineat. Certe, si fur non fuerit infra statutum tempus inventus, medietas rerum commendatarum domino a suscipiente reddatur, ut damnum ex medio uterque sustineat. Et si postmodum dominus rerum apud eum, cui commendaverat, quæ fuerant suppressa forte repererit, quum hæc ille se prius dixerit perdidisse, vel furto fuisse sublata, sicut fur pro his, quæ celavit, secundum legum statuta compositionem implere cogatur.

IV. — Antiqua.

De pecunia perdita, et usuris eius.

Si quis pecuniam sub cautione susceperit daturus usuram, si per casum pecunia perierit, non culpa aut negligentia debitoris, ille, qui pecuniam commendavit, solam pecuniam summam recipiat, et non requirat usuram. Si vero per ipsius fraudem vel culpam factum est, et pecuniam et usuram solvat. Quod si aliqua lucra est ex ea pecunia consequutus, et postmodum contingat, ut pecunia pereat, si tanta sunt lucra quanta pecunia fuit, et pecuniam et usuram restituat.

V. — Antiqua.

De rebus commendatis, et casu quocumque in naufragium missis.

Qui commendata vel commodata susceperit, et de ruina, aut incendio, vel hostilitatis naufragio, seu quolibet simili casu, sua omnia liberaverit, et aliena perdidit; quod accepit sine aliqua excusatione cogatur exsolvere. Si vero partem aliquam de rebus propriis liberasse cognoscitur, illi, cuius res secum habuerat,

iuxta modum perditæ rei vel liberatæ restituat, qualem iudex ratione deducta æstimaverit portionem. Si autem sua omnia perdidit, quum liberaret aliena, et de liberatis et de perditis rebus similis ratio deducatur, ut partem, arbitrio indicantis, qui liberavit accipiat. Iustum est enim in simili casu, ut ille non damnum solus excipiat, qui se gravibus obiecit periculis; et dum aliena minorâ conatur liberare, sua maiora perdidisse cognoscitur.

VI. — Antiqua.

De rebus servo, nesciente domino, commendatis.

Quod, nesciente domino, servo fuerit commendatum, si id perierit, nec dominus, nec servus ullum damnum incurrant. Suæ enim imputet culpæ, qui servo alieno res suas commendaverit, domino nesciente. Si vero alicuius rei animal sit, et per fraudem pastorem diminutum reperitur, hoc reddere compellatur. Similis et de commodatis forma servetur, si fraude, aut malitia consumpta aut dissipata noscuntur.

VII. — Antiqua.

Si servus mentiatur dominum petere commodanda.

Si dominus per servum suum quodcumque sibi petierit commodandum, et servus cum rebus commodatis in fugam fuerit elapsus, tunc dominus obligetur, ut commodata restituat. Si vero servus petisse dominum mentiatur, et sic quasi deportanda ad dominum susceperit, et quæ susceperit, aut evertat, aut forte perdidit, et fugitivus non potuerit inveniri: dominus servi præbeat sacramentum se eumdem servum, ut susciperet non misisse, et quum id peteret ignorasse, et nihil calumniæ pertimescat. Servum tamen tam dominus quam ille qui commodavit, quærere sollicitè procurabunt. Hæc eadem et de commendatis præcipimus custodiri.

VIII. — Antiqua.

De reddendis usuris.

Si quicumque pecuniam commodaverit ad usuram non plus per annum, quam tres siliquas de unius solidi poscat usuris, si tamen fuerit unde dentur. Et de solidis octo nonum solidum creditori, qui pecuniam ad usuram dedit, exsolvat: et sic summam pecuniæ ei usuras ille qui dederat, a debitore recipiat. Quod si cautionem ultra modum superius comprehensam per necessitatem suscipientis creditor extorserit, conditio contra leges inserta non valeat. Si quis autem contra ordinationem hanc fecerit, et eam rem, quam commodaverat, recipiat, et quæ cautæ fuerant, in nullo solvantur usuræ.

IX. — Antiqua.

De usuris frugum.

Quicumque fruges aridas et humidam, id est, vinum et oleum, vel quodcumque annonæ genus alteri commodaverit, non plus ab eo pro usura quam tertiam partem accipiat: id est, ut super duos modios, qui accepit, tertium reddat. Quam legem, ad solas fruges præcipimus pertinere: nam de pecunia commodata secundum superiorem legem valere, et observare censemus.

X. — Antiqua.

Cui debeant testamenta, vel scripturæ commendatæ restitui.

Testamentum ab eo, cui fuerit commendatum posteaquam hoc ante testes publicaverit, sicut est in legibus constitutum, illi, qui maiorem partem de eodem testamento est consequuturus, reddatur hæredi. Quod si alii redditum fuerit, vel adversario eius traditum, qui tradiderit, duplam compositionem restituat illi, cui fraudem inferre voluerat. Illas vero scripturas, quæ simul tradi partibus debent, si commendatas quicumque susceperit, id est, testamenta, iudicia, pacta, donationes, vel cætera talia, si alteri altero absente tradiderit, illi

qui dederat, revocet quod dedit, et omnibus quibus in commune debebantur, restituere non moretur.

VI. TITVLVS.

DE PIGNORIBVS, ET DEBITIS.

I. De non pignorando. — II. De pignore deposito, et furato. — III. De pignore, si pro debito deponatur. — IV. Si pignus, representato debito, non reddatur. — V. Si una persona reatu vel debito multis teneatur obnoxia. — VI. Qualiter defuncti debitum, aut violentia post mortem possit inquiri.

I. — Flavius Recesvintus Rex.

De non pignorando.

Pignorandi licentiam in omnibus submovemus: alioquin si non acceptum pignus præsumperit ingenuus de iure alterius usurpare, duplum cogatur exolvere. Servus autem simplum restituat, et centum flagella suscipiat.

II. — Antiqua.

De pignore deposito, et furato.

Si quis pignus alteri deposuerit pro aliquo debito, et illud, ipse qui deposuerit, furatus fuerit, pro fure teneatur.

III. — Antiqua.

De pignore, si pro debito deponatur.

Pignus, quod pro debito deponitur, si per cautionem fuerit obligatum, et ille, qui pignus deposuerat, ad tempus constitutum debitum reformare dissimulet; post diem cautionis exactum usque ad decem dies pignus saluum suo domino reservetur, aut eidem domino, si in propinquo est, reportetur, atque ut restituat debitum moneatur. Quod si per negligentiam suam debitor ad diem constitutum adesse neglexerit, aut debitum implere distulerit, addantur usuræ. Cæterum si adesse usque ad decem dies, sicut supra scriptum est, aut quod debet reformare dissimulaverit: tunc creditor iudici, vel præposito civitatis pignus ostendat, ut quantum iudicio eius, vel trium honestorum virorum fuerit æstimatum, sit ei licentia distrahendi. Et postmodum de pretio venditi pignoris creditor, quantum ei debetur, sibi evidentiùs tollat, et reliquum ille recipiat qui pignus deposuerat.

IV. — Flavius Recesvintus Rex.

Si pignus representato debito non reddatur.

Si quis ei, qui rem pro pignore credidit, ad constitutum tempus, representato debito, pignus acceptum distulerit reddere, et hoc ante tempus lege superiori taxatum vendere, vel in usus proprios atque alienos conterendum præsumperit adtentare, vel malitiose differens noluerit assignare; pignus quidem, quod accepit, integrum reddat, et medietatem, quantum pignus valere constituit, domino pignoris coactus impendat.

V. — Flavius Cintasvintus Rex.

Si una persona reatu vel debito multis teneatur obnoxia.

Si una persona plurimis rea vel debitoris maneat, qui prior in petitione præcesserit, et aut per placitum, aut per probationem sive professionem eius, eum sibi reum aut debitorem esse docuerit, ipsi nihilominus aut iuxta qualitatem debiti satisfacere compellendus est, vel dampnandus a iudice. Quod si quibus reus vel debitor maneat, uno eodemque tempore contra eum agere cœperint, secundum quantitatem debiti vel reatus, aut reddere omnibus, aut omnibus addicendus est serviturus. Quærere tamen a iudice ad liquidum oportebit, cui magis reus vel debitor maneat, ut ipsi maiorem partem reddi præcipiat: et de reliquo, quod de facultate rei vel

debitoris remanserit, quantum reddatur cæteris iudex ipse manifeste perpendant. Certe si non fuerit unde compositio exsolvi debeat, cum hoc saltem quod videtur habere, pro debito vel reatu perpetim serviturum iudex tentibus tradere non desistat.

VI. — Flavius Cintasvintus Rex.

Qualiter defuncti debitum, aut violentia post mortem possit inquiri.

Si viventis cuiuslibet manifesta culpa non apparet, nefas esse non dubitatum est, ut eum quisque post obitum mansisse sibi reum accuset. Ne ergo in fraudem hæredis defuncti quicumque post hæc talia conetur præsumere, huius legis redargui sanctione se noverit: scilicet, ut si quis quemlibet defunctum violentum sibi, aut pervasorem suæ rei, sive direptorem, seu debitorem fuisse adstruxerit, eumque quodcumque illicitum secundum superiores ordinem dixerit perpetrasse; non aliter eius adsertioni credatur, nisi per quamcumque scripturam, aut testificationem legitimam id verum esse indubitanter edoceat. Quod si tale aliquid quisque convincerit, et defunctus ille, de quo agitur, filios non relinquens, facultatem suam suis libertis, aut quibuscumque personis dinoscitur contulisse; ipsi liberti vel aliæ personæ iuxta quod possident de rebus defuncti, que defunctus debuit vel commisit, insistente iudice, cogantur exolvere. Nam si filios reliquerit, et ipsi omnem eius possident facultatem; ipsi proculdubio cogendi sunt illa supplere, unde auctor eorum, debitor aut præsumptor convincitur extitisse. Si certe prædictarum causarum obnoxius sic ab hac luce discesserit, ut de suis rebus nihil videatur aliquatenus ordinasse; propinqui eius, vel qui facultatem eius adierint, aut possederint, petitori de re vel causa, quam repetit, cogendi sunt reddere rationem. Ita ut si ille, qui debitor aut præsumptus dicitur existisse, nihil rerum suarum moriens dinoscitur reliquisse, ab omni calumnia repentis eius filii vel propinqui habeantur immunes. Sin autem quodcumque defunctus reliquit, et maius est quod petitur, quam quod reliquisse videtur; si filii eius, aut propinqui, aut qui eius possident bona, noluerint pro reatu eius vel debito satisfacere, de rebus a defuncto dimissis non morentur patenti facere cessionem.

VII. TITVLVS.

DE LIBERTATIBVS, ET LIBERTIS.

I. Si mancipia, sive per scripturam, seu per testem manumittantur. — II. Si alienus servus, vel commune mancipium manumittantur. — III. De his, qui se liberos proclamaverint esse. — IV. Si ad servitium repetatur qui in libertate est constitutus. — V. Si ei, qui ad servitium repetendus est, aliquid auferatur. — VI. Si eum, quem aliquis coram iudice liberum esse dixerit, postea in servitio repetere velit. — VII. Si timore compulsus quisquam servum se esse dicat. — VIII. Si ingenuus ad servitium repetatur, vel si servus se liberum dicat. — IX. Quare data libertas debet revocari. — X. Si libertus iniuriam faciat manumissori. — XI. Ne contra patronum vel filios eius testificari audeat manumissus. — XII. Ne testificetur manumissus. — XIII. De rebus manumissi, si absque legitimis filiis moriatur. — XIV. De conditionibus a manumissore in scriptura manumissi conscriptis. — XV. De libertatibus servorum fiscalium. — XVI. De libertis et rebus fiscalium servorum. — XVII. Ne liberti vel progenies eorum cum posteritate patroni, aut coniugia connectant, aut eis insolentes existant. — XVIII. Ne liberti religiosi ad obsequium reducantur hæredis. — XIX. De libertis regum eorumque posteritate, qualiter exercitio tempore ad regiam potestatem concurrant, et cum quibus eos in publica utilitate proficisci oporteat. — XX. De transgressoribus libertorum.

I. — Antiqua.

Si mancipia, sive per scripturam, seu per testem manumittantur.

Si quis moriens per scripturam, aut presentibus testibus, manumiserit mancipia sua, voluntas eius habeat firmitatem, dummodo infra sex menses trium aut quinque testium, quibus credi possit, testimonio comprobetur. Sed et libertis si quid donaverit, qui eos manu-

mittit, aut libertatis ipsius scriptura contineat, aut testes qui adhibentur agnoscant; et res apud liberos donata permaneat.

II.—Si alienus servus, vel commune mancipium manumittatur.

Si quis alienum servum, vel commune mancipium manumiserit in fraudem domini sui, libertas data non valeat. Ille vero, qui manumiserit alienum mancipium, alterum præter illum domino dare cogatur. Si vero dominus adquiret ut ille liber sit, duos vicarios servos pro manumisso servo percipiat, et libertas data habeat firmitatem. Hæc eadem et de ancillis præcipimus custodiri. Si quis sane vult ex integro manumittere commune mancipium, presbyterum qui præsens est, vel diaconum commonemus, ne huiusmodi libertates se fieri præsentibus permitant: quia hæc manumissio stare non poterit. Si quis autem commune mancipium vult a iugo servitutis absolvere, prius cum consortibus suis dividat, et suæ vindictæ potestati, aut certe cum his qui ei consortes sunt, id fieri vel pretio vel precibus elaboret; et sic, si voluerit, præsentibus presbytero vel diacono manumittat, et libertas data firmetur. Quod si aliquis coram sacerdote vel diacono commune mancipium ex integro manumiserit, proprietatis suæ partem de mancipio amittat, et mancipium ad integrum consors ille, qui non manumisit, oblineat. Nam si partem suam, quæ in eodem mancipio illi debetur, absolvere voluerit, prohiberi non poterit.

III.—Antiqua.

De his, qui se liberos proclamaverint esse.

Si mancipia se in libertatem proclamaverint, spatium et tuitionem arbitrio iudicis accipiant, ut testes possint ad libertatis suæ documenta perquirere. Sed tantum temporis spatium mancipiis concedatur, ut nec servitia dominis, nec beneficia proclamantibus denegentur.

IV.—Antiqua.

Si ad servitium repetatur qui in libertate est constitutus.

Si in libertate constitutus ad servitium repetatur, non liceat eum in custodiam mitti ab illo qui repetit; sed iudicis reservetur arbitrio, si debeat sub fideiussore consistere, dummodo nihil violentiæ a pulsante patiatur.

V.—Si ei, qui ad servitium repetendus est, aliquid auferatur.

Si quis homini ingenuo vel liberto aliquid tulerit, et postea eum sibi voluerit servum addicere; prius reddat quod tulit, et sic de eius conditione contendat.

VI.—Flavius Cintasvintus Rex.

Si eum, quem aliquis coram iudice liberum esse dixerit, postea in servitio repetere velit.

Qui suo testimonio coram iudice quemlibet liberum esse dixerit, et postmodum eum ad servitium inclinare voluerit; aliud illi mancipium e contrario reddat, et quem opprimere nitebatur, in libertate permaneat.

VII.—Antiqua.

Si timore compulsus quisquam servum se esse dicat.

Qui timore compulsus servum se esse extra iudicium dixerit, nullum præiudicium libertatis incurrat, donec in iudicio præsentetur, ut libertatem suam si probaverit, presente iudice obtineat, aut si servus vincitur, statim domino reformetur.

VIII.—Antiqua.

Si ingenuus ad servitium repetatur, vel si servus se liberum esse dicat.

Si quis ingenuum ad servitium addicere voluerit, ipse doceat quo ordine ei servus advenerit: et si servus ingenuum se esse dixerit, et ipse simili modo ingenuitatis suæ firmam ostendat probationem. Iudex vero eorum recipere testimonium debet, quos meliores atque plures esse providerit. Quod si muneris acceptione

corruptus iniuste torbaverit innocentem, tam iudex quam petitor, secundum legem aliam de his qui iniuste iudicaverint, componere non moventur.

IX.—Antiqua.

Quare data libertas debeat revocari.

Qui servo suo vel ancillæ libertatem donaverit, et præsentibus sacerdote, vel aliis duobus aut tribus testibus hoc factum esse constiterit, id est, si ipsam libertatis scripturam coram legitimis testibus manifeste tradiderit, atque ita per eandem libertatis scripturam definierit, ut ex tempore conditæ scripturæ liber ipse qui est manumissus permaneat, nihil sibi in eo conditionis reservans; huiusmodi libertatem revocare non liceat, excepto si manumissori, eum qui manumissus est iniuriosum, aut contumeliosum, vel accusatorem, aut criminatorem esse constiterit: pro quibus iniuriis data libertas poterit revocari. Si vero ipse qui manumisit, dicat quod sub alio placito, aut definitione eum libertaverit; si per scripturam definitio ipsa minime claruerit, testes, qui præsentibus fuerint, ante iudicem ipsum placitum vel definitionem dicere non graventur; et postmodum, quod placitum vel definitum fuerat, stare iubemus.

X.—Antiqua.

Si liberos iniuriam faciat manumissori.

Si liberos manumissori suo iniuriosus fuerit, aut si patronum suum pugno aut quolibet ictu percusserit, vel eum falsis accusationibus impetierit, unde ipsi capitis periculum comparatur, addicendi eum ad servitium habeat potestatem: ita tamen ut apud iudicem probet causas superius comprehensas.

XI.—Antiqua.

Ne contra patronum vel filios eius testificari audeat manumissus.

Filio vel hæredi manumissi libertatem non liceat revocare, sed prioris sui vel parentum factum sine excusatione custodiat: ita tamen ut nec contra filios filiorum, liberos, vel omnis posteritas eius testimonium dicere permittantur: et si dixerint, non credantur a iudice, sed redeant ad pristinam servitium. De aliis vero rebus aut causis, contra patroni filios vel nepotes tantum pro suo iure iuste contendant.

XII.—Flavius Recesvintus Rex.

Ne testificent manumissi.

Liberos vel liberta in nullis negotiis contra quemquam testimonium dicere admittantur, excepto in aliquibus causis, ubi ingenuitas deesse dinoscitur, sicut permisum est et de servis: quia indignum nostra pensat clementia, ut liberos testimonio ingenuis damna conculcantur. Qui vero de iisdem fuerint procreati, omnimodis ad testimonium admittantur.

XIII.—Antiqua.

De rebus manumissi, si absque legitimis filiis moriatur.

Si manumissus sine filiis de legitimo coniugio natis transierit, et ei patronus in libertate aliquid donaverit, aut forsitan de eius servitio discesserit, et alio se contulerit; omnia ad patronum, sive ad suos hæredes sine dubio revertantur. Quod si forsitan in terra ipsius patroni, qui eum manumisit, consistens, aliquid de labore suo adquisierit, medietas exinde in patroni potestate consistat: et de alia medietate libertus faciendi quod voluerit, in eius potestate permaneat. Quod si alium patronum sibi elegerit, et sub eo aliquid adquisierit, medietas adquisitæ rei ad manumissorem currat; alia vero medietas ad manumissi proximos, sive servi sint sive liberi, sine dubio revertatur, vel in quem voluerit hanc medietatem conferendi habeat potestatem: illud vero, quod ei manumissor donaverit, in patroni potestate permaneat. Similis et circa ancillas manumissas forma servetur: hoc tantum iustitia sua-

dente adiciamus, ut nullus liberos sive liberta, a domina vel domino suo libertate percepta, manumissores suos, dum advixerint, derelinquant. Quod si facere præsumperint, et rem quam perceperint amittant, et ad domini vel domini suæ inviti redeantur obsequia.

XIV.—Flavius Cintasvintus Rex.

De conditionibus a manumisso in scriptura manumissi conscriptis.

Qui mancipium suum per scripturam liberum faciens, constituerit fortasse non licere ei de peculio suo aliquid iudicare; si quid exinde liberos libertave distraxerit vel donaverit, modis omnibus invalidum erit: patronus eius scilicet, aut patroni filii omnia sibi vindicaturi. Certe si nulla talis conditio intercesserit, liberos erit illi, qui liber est redditus, de peculio suo facere quod voluerit; aut etiam si in ordinatus moriens filios legitimos non reliquerit, aut aliam quamcumque conditionem dominus eius per eandem libertatis scripturam non stauerit, ad patronum, aut ad patroni filios universa res eius ad integrum pertinebit.

XV.—Flavius Cintasvintus Rex.

De libertatibus servorum fiscalium.

Si res ambigua nequaquam occurreret, nulla futuris temporibus legem dandi necessitas immineret. Quia ergo sub libertatis obtentu, fiscalium sæpe subreptione servorum, fisci vires adtenuantur; non invidemus bene meritis, sed obviamus fraudulenter inactis: statuentes scilicet, ut non aliter deinceps conlata servo fisci libertas ullatenus valeat, nisi regis manus fuerit stilo subscripta.

XVI.—Antiqua.

De libertis, et rebus fiscalium servorum.

Servis nostris sine permissu nostro libertatem mancipiis suis dare non sinimus: quod si dederint, libertas data non valeat. Sed hæc tantummodo libertas habeat firmitatem, quæ ex nostra præceptione conceditur. Simili modo servis nostris mancipia sua, aut terras ad liberos homines non liceat venditione transferre, nisi tantummodo aliis servis nostris vendendi habeant potestatem. Quod si terras sive mancipia ecclesiæ sive pauperibus donare voluerint, donatio hæc vel voluntas nulla ratione subsistat. Illud enim tantum eis pietatis contemplatione concedimus, ut pro animabus suis ecclesiæ, vel pauperibus de alijs facultatibus suis largiantur: et si præter terras vel mancipia nihil habeant facultatis, tunc de terris atque mancipiis eis vendenti tribuimus potestatem; ita ut, sicut supradictum est, a servis nostris tantummodo, quod conservus vendiderit, comparatur: nec liber ullus ad contractum huius emptionis adspiret. Pretium autem, quod de terris vel mancipiis acceperint, erogare pro animabus suis ecclesiæ vel pauperibus non vetentur.

XVII.—Flavius gloriosus Recesvintus Rex.

Ne liberos vel progenies eorum cum posteritate patroni, aut coniugia connectant, aut eis insolentes existant.

Interdum vidimus excessum licentiamque servorum, et dolore coacti sumus ignominiam dominorum. Quidam enim a dominis suis libertate percepta, generationis progenie decurrente, adtentant aut ipsi aut posteritas eorum, cum progenie dominorum, vel deinceps copulare coniugium, vel molestias inferre posteritati manumittentium. Sicque in adversum parte conversa, quia ingenua libertas gratiæ dono fit nobilis, ideo generosa nobilitas inferiori tactu fit turpis. Atque inde claritas generis sordescit commixtione abiectæ conditionis, unde abdicata servitus ad tollit titulos libertatis. Ut ergo et naturæ splendor ortus sui dignitate non careat, et servitus sibimet reminiscens indebita et inconcessa non appetat, bene iubetur, ut si quorumlibet quicumque liberos, sive ex eorum stirpe quandoque progeniti, ex

T. I.

genere manumissorum, vel ex eis decurrente, quamvis longa progenie, coniugium præsumperit adtemptare, aut manumissores, vel eorum posteritatem, ipsi vel eorum progenies, extra iusta negotia sua, propter suas vel propter aliorum actiones convexaverint, aut læserint, eisque molestias sive damna concusserint, vel aliquid adversos eos factione quacumque egisse visi fuerint; in eorum, quos molestaverint, evidentem servitutem mox redeant. Quia impium satis est, ut dum conditio servitutis absolvitur, dignitas libertatis impediatur; et dum servus erigitur, filius abdicetur; atque in de filii damna sustineant, unde ad nocendum potiuntur servi licentia.

XVIII.—Flavius Recesvintus Rex.

Ne liberos religiosi ad obsequium redeantur hæredis.

Quoslibet de quorumcumque liberos aut specialiter ecclesiastici dignitas sublimavit honoris, aut præfixis sanctorum locis deputavit vel ordo religionis, vel ordinatio manumittentis, non erunt ad dominium patrociniūque reducendi contentione qualibet hæredis. Quod enim gloriosius Deo adhærere censetur, obsequiis hominum religari honestate nulla sinitur.

XIX.—Flavius gloriosus Egica Rex.

De libertis regum, eorumque posteritate, qualiter exercitus tempore ad regiam potestatem concurrant, et cum quibus eo in publica utilitate proficisci oporteat.

Tunc rite nostri regiminis patriam, promulgatis legum censuris, regere procuramus, quum et his, qui contra hostem gloriæ nostræ decertant, utilitate maxima providemus, et vindicatores terræ nostræ proculdubio cernimus. Et licet, favente Deo, gentes nostræ affluant copia bellatorum, nihil tamen officit, si de illis augeantur in super acies ad repulsionem hostium externorum, qui ex familijs fisci per regias auctoritates libertatis gratiam meruerunt. Unde quia necesse est, ut illic præbeant ex ratione suffectum, unde meruisse latantur absolutiois statum; ob hoc speciali sanctione iubemus, ut deinceps tam ipsi quam omnis eorum posteritas, tempore exercitus nostri, omnes ad regiam celsitudinem incunctanter occurrant: ut cum quibus exercitus expeditionem peragere possit, præsentialiter eos clementia principalis instituat. Quicumque vero ex eis, ut dictum est, tempore exercitus domi residere præsumperit, et minime cum cæteris, sicut regalis ordinatio fuerit, in publicam expeditionem perrexit; noverit se ad propriæ servitutis iugum reverti, ex quo ereptus libertatis meruerat personam adsumere. Illi tantummodo hanc erunt sententiam modis omnibus evasuri, qui, ordinante Principe vel comite suo, aliquid iniunctum in publicis utilitatibus ad peragendum acceperint, vel quos patens aegritudo, aut quorundam impedimentum nullatenus properare permiserit.

XX.—Flavius Egica Rex.

De transgressoribus liberos.

Sæpe audivimus multosque cognovimus, liberos relinquentes manumissores suos, quos et dominos esse testamur: quia voluptuosam voluntatem dum relaxato fræno servitutis habuerint, æquales dominis suis, vel eorum successoribus se esse adfirmant. Quod nos modo et debita veneratione, et salubri ordinatione censemus, et valitura lege sancimus: ut quicumque liberos, aut liberta, vel filii liberos, si manumissoribus suis, sive eorum filiis vel nepotibus, suisque prolibus, qui ex nepotibus fuerint geniti, quocumque tempore de eorum patrociniū quacumque subtilitate, vel ingenio, aut argumento fraudis, se vel leviter auferre voluerint, tunc in tempore transgressionis careant libertate. Filii tamen, qui de eisdem fuerint geniti sic errantes, prædicta superioris legis constitutione tradendi sunt perenniter servituri.

6